

A Könyvek Központi Katalógusa cédulaállományának és a jelentő könyvtárak körének alakulása

SZABADNÉ SZEGŐ JUDIT

Az Országos Széchényi Könyvtár keretében működő Könyvek Központi Katalógusának (korábban Központi Címjegyzék) állománya mintegy négy és fél évtized alatt gyűlt egybe. A kezdetben csak 20 közkönyvtár anyagát felölelő katalógus fokozatosan, az ország jelentősebb könyvtárainak, ill. intézményeinek könyvállományát nyilvántartó katalógussá vált. Növekedésének üteme a felszabadulás utáni időszakban gyorsult fel jelentősen, és stabilizálódott viszonylag magas évi gyarapodási szinten.

A katalógus nagyarányú növekedése elengedhetetlenné tette az 1920-as években kidolgozott alapelvek felülvizsgálatát, mind a gyűjtőköri, mind pedig a szerkesztési szabályok vonatkozásában. Ennek nyomán indult meg 1959/1960-ban a katalógus 1945 utáni cédulaanyagának egységes betűrendbe olvasztása, amely jelenleg befejezéshez közeledik.

A korszerű katalógus kialakításával egyidejűleg indokolt annak módszeres vizsgálata, milyen fejlődést mutat a jelentő könyvtárak körének alakulása, és milyen problémák várnak még e vonatkozásban megoldásra.

A felszabadulás után, a jelentő könyvtárak számának bővítését célzó intézkedések eredményeseknek bizonyultak. A szóba jövő könyvtárak nagy része ezek nyomán kötelezés nélkül is vállalta, hogy rendszeresen megküldi bejelentéseit a Könyvek Központi Katalógusa részére. A jelentéseket küldő könyvtárak körébe azonban korántsem tartozik még az ország valamennyi jelentős tudományos és szakkönyvtára. Emellett fel kell figyelni arra is, milyen ingadozások mutatkoznak mind a jelentő könyvtárak számának alakulása, mind a bejelentések rendszeresége tekintetében. Mindez arra ösztönöz, hogy a katalógus állománynövekedésének mutatószámai mögött meghúzódó pozitív és negatív összetevőket vizsgálat alá vegyük, a fejlődés tendenciáinak jobb megismerése és a levonható tanulságok érdekében. Ehhez kíván hozzájárulni alábbi elemzésünk, amely az előzményekkel foglalkozó rövid visszatekintés után, az utolsó hat esztendő vonatkozó tényanyagát vizsgálja.

*

A Központi Címjegyzék (utóbb Könyvek Központi Katalógusa), melynek szervezését 1924-ben kezdték meg — mint ismeretes — Európa egyik legrégibb alapítású központi katalógusa.¹ Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Köz-

pont keretében szervezték meg, miután Magyarország 1923-ban csatlakozott a brüsszeli nemzetközi kiadványcserét létesítő egyezményhez.² A létrehozott Központi Címjegyzéknek elsősorban a nemzetközi csereanyag nyilvántartásának és elosztásának funkcióját kellett betöltenie. Ily módon „azok a szempontok, melyek a központi katalógus kiépítésénél nálunk irányadók voltak, eltérők azoktól . . . amelyek a hasonló külföldi intézményeknél érvényesültek.”³

Az alapító rendelet értelmében a Központi Címjegyzéknek, az ún. Országos Magyar Gyűjteményegyetem tíz intézményének, a négy tudományegyetemnek, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának és a Műegyetem könyvtárának 1920 utáni könyv- és folyóiratbeszerzéseit kellett nyilvántartania. A Fővárosi Könyvtár, a Debreceni Ref. Kollégium Nagykönyvtára, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, és a budapesti orvoskari könyvtár önkéntes csatlakozása révén, 1928-ra kialakult a jelentő könyvtáraknak az a köre, amelynek állománygyarapodására építette, de egyben korlátozta is nyilvántartását 1944-ig a Központi Címjegyzék.⁴

Mintegy két évtizedes működése alatt, a Központi Címjegyzék betűrendezett cédulaállománya 536 500 db-ra növekedett.⁵ A könyvtáraktól beérkező címleírásokat központi feldolgozás alapján egységesítették egy 1924-ben kialakított és 1928-ban közreadott címleírási szabályzat alapján.⁶ Az eredeti elképzelés az volt, hogy a központilag feldolgozott címanyagot folyamatosan, nyomtatott formában publikálják.⁷ Az 1926–1927-ben megjelentetett „a magyar közkönyvtárak gyarapodásának központi címjegyzéke”, a beérkezett címanyagot csak nagy késéssel adta közre, ennek is szerepe volt abban, hogy a vállalkozás oly rövid életűnek bizonyult.⁸

A Központi Címjegyzék 1944 végéig egybegyűlt cédulaállományát a Könyvek Központi Katalógusa ma is külön sorozatként őrzi. Noha ez a katalógus még magában foglalja a könyvek mellett a folyóiratok bejelentett címanyagát is, a felszabadulás után bekövetkezett ugrásszerű növekedés folytán mégis alig egyötödét teszi a Könyvek Központi Katalógusa jelenlegi állományának.⁹

A Központi Címjegyzék működése 1944 után öt évig szünetelt,¹⁰ s csak 1949-ben kezdte meg újjászervezését az Országos Könyvtári Központ.¹¹ Már 1950-ben a felszabadulás előtti 20 jelentő könyvtár helyett, 86 könyvtár bejelentéseinek gyűjtését irányozták elő.¹² E célkitűzés gyakorlati megvalósítása azonban csak részleges sikerrel járt, a rendelkezésre álló adatok szerint 1952-ben 75 könyvtár jelentett a Központi Címjegyzéknek.¹³

A negyvenes évek hiányzó anyagának pótlása, a bejelentő könyvtárak körének nagyarányú kiszélesítése a Központi Címjegyzék fejlődésében komoly zökkenőkkel járó átszervezések közepette ment végbe.

1952. augusztus 1-én került át a Könyvek Központi Katalógusa (KKK)¹⁴ az Országos Széchényi Könyvtár keretébe, ahol jelentős részben a rendelkezésre álló munkaerő korlátozottsága miatt csak az ötvenes–hatvanas évek fordulóján értek meg az újjászervezés feltételei.¹⁵

Az ötvenes évek végén a jelentőként nyilvántartott könyvtárak száma 89-re emelkedett, ami mindössze hárommal múlta felül az 1950-ben kialakítani kívánt keretet. Gyakorlatilag pedig ezek közül 27, azaz a tíz évvel korábban számba vett jelentő könyvtárak közel egyharmada lemorzsolódott.¹⁶

Az 1959-ben végzett elemző vizsgálat nyomán készült jelentés felhívta a figyelmet arra, milyen hiányosságok mutatkoztak a bejelentések terén, s javasolta

egyfelől a bejelentések rendeleti úton történő szabályozását, másfelől a nem jelentő intézmények új beszerzésű könyvanyagának központi feldolgozását.¹⁷ E javaslat alátámasztására szolgáltak a KKK hatékonyságát illetően végzett elemző vizsgálatok, melyeknek adataiból kitűnt, hogy az 1959-ben Magyarországra érkeztetett devizaigényes külföldi könyvállománynak csak mintegy 40–50%-a szerepelt a KKK nyilvántartásában.¹⁸

A jelentő könyvtárak körének kiszélesítése, s a nem jelentő intézmények devizaigényes könyvbeszerzésének központi feldolgozása, a Külföldi Könyvek Országos Gyarapodási Jegyzékének megjelentetésével egyidejűleg, 1961 folyamán indult meg. A Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárosztályának felhívása nyomán¹⁹ 1962-re a jelentő könyvtárak száma 196-ra emelkedett.²⁰

A jelzett nehézségek ellenére 1949 után fokozatosan mégis kibontakozott a KKK cédulaállományának nagyarányú növekedése.

Érdemes egybevetni a KKK fejlődésének két főkorszakát, az állomány növekedési ütemének összehasonlítása céljából:²¹

<i>Bejelentési időszak</i>	<i>A cédulák száma</i>	<i>A céduláknak az összállományhoz viszonyított aránya</i>
1924—1944	536 500 db	20,5%
1949—1967	2 076 500 db	79,5%

Az állomány megnégyszereződésének ténye annál inkább figyelemre méltó hiszen a KKK 1945 utáni állománya már nem tartalmaz folyóirat-címanyagot, és nem gyűjti az 1952 után Magyarországon megjelent kiadványokat.²² Ez a mennyiségi növekedés a cédulaállomány minőségi változásával is együttjárt. A nagyarányú cédulagyarapodás folytán megszűnt a címleírások egységesítése, így a KKK 1949 óta a beérkező címleírásokat használja fel. Ez a gyakorlat kétségtelenül bizonyos mértékű minőségi visszaesést eredményez, de ugyanakkor döntő jelentőségű eredménynek kell tekintenünk, hogy ellentétben az 1945 előtti helyzettel — amikor a jelentő könyvtárak túlnyomóan a humán gyűjtőkörhöz tartoztak — immár tudományos, kulturális és gazdasági életünk szinte minden jelentős területének könyvállományára vonatkozóan felvilágosítást tud adni a KKK.

A jelentő könyvtárak körének, valamint a cédulaállománynak nagyarányú növekedése azonban nem fedheti el a jelentkező problémákat. A KKK utolsó hatéves fejlődési szakaszának pontos adatokra építő elemzése úgy véljük, lehetővé teszi feltárásukat.

*

Az 1962—1967 között a KKK-ba érkező cédulák évi mennyiségéről pontos adatok állnak rendelkezésünkre. Leszámítva az 1952 után Magyarországon kiadott művek címanyagát, amelyet a KKK 1963 óta nem gyűjt és állományából visszamenőleg is kiiktatott, a beérkező cédulák mennyiségének évi átlaga a fent jelzett utolsó hat év adatai szerint 199 632 db.²³

A feldolgozó munka során, ennek a cédulamennyiségnek jelentékeny része kiesik. Már az első munkafázis, az ún. kijelölés során, a beküldött melléklapok közül, a KKK szerkesztési szabályzata értelmében selejtezésre kerül a beérkezett meny-

nyiség 20%-a, noha nem minden könyvtár küld a fõlapokhoz tartozó melléklapokat, ill. utalókat. A megmaradt mennyiség 35%-a pedig az azonos mûre vonatkozó bejelentések egybeesése folytán, a feldolgozó munka további fázisai során, az új bejelentésû lelõhely nyilvántartásba vétele után esik ki. A fennmaradó mennyiséget 3,18%-kal növeli a kiesõ cédulákból a hiányok pótlására felhasznált melléklapok és utalók száma.²⁴

A fentiek értelmében a KKK évi tényleges cédulagyárarodása a következõképpen alakult:

Beérkezett átlag évi	199 632 db
A kijelölés során, ennek 20%-a esett ki	- 39 926 db
maradt:	159 706 db
Az egybeesések folytán, ennek 35%-a esett ki	- 55 895 db
maradt:	103 811 db
A hiányzó melléklapok és utalók pótlására felhasznált cédulák száma	+ 3 300 db
A tényleges évi cédulagyárarodás összesen:	107 111 db

Összefoglalóan:

A beérkezett mennyiség 46,35%-a, azaz 92 521 db esett ki, a beérkezett mennyiség 53,65%-a, azaz 107 111 db a KKK tényleges évi cédulagyárarodása.²⁵

A KKK állományának fentiekben jelzett növekedése, a nyilvántartott mûvek gyárarodásának magas évi átlaga és az ötvenes években még hat sorozatra oszló 1945 után bejelentett cédulaanyag összeosztásának előrehaladása, jó alapot biztosít a katalógus alábbiakban részletezett szolgáltatási funkcióinak ellátására.

A KKK a beérkező jelentésekből évente átlagosan 82 810 címléírást juttatott a Külföldi Könyvek Országos Gyárarodási Jegyzéke szerkesztőségéhez, amely túlnyomórészt erre építi a magyar könyvtárak külföldi könyvbeszerzéseirõl havonként kiadásra kerülõ tájékoztatóit.²⁶

A KKK munkatársai a kutatók számára közvetlenül, ill. a könyvtárközi kölcsönzés révén eljuttatott kérésekre évi átlagban összesen 10 388 információt adtak.

Érdemes visszatekinteni arra a szinte egyenesvonalú fejlõdésre, amely alig másfél évtized alatt ennek az átlagszínvonalnak a kialakulásához vezetett.²⁷

A KKK közvetlen információs tevékenységének adatai

év	tájékoztatások száma:
1952	1 656 db
1953	hiányzó adat
1954	2 120 db
1955	3 342 db
1956	4 031 db
1957	4 438 db
1958	6 629 db
1959	7 094 db
1960	7 408 db
1961	8 538 db
1962	9 294 db
1963	10 209 db
1964	9 614 db
1965	10 667 db
1966	10 495 db
1967	10 956 db

Ehhez járul annak, az utolsó hat év átlagában mintegy évi 220 kutatónak az eligazítása, akik a katalógust személyesen használták.²⁸

A KKK állománynövekedését és funkcionálását jellemző fenti mutatószámok indokoltan tekinthetők pozitívaknak. Helytelen lenne azonban, ha az alapvetően pozitív fejlődés keretei között jelentkező másirányú tendenciákra nem figyelnének fel.

Az átlagosnak tekintett 199 632 db. évi bejelentés a számítás alapjául vett hat esztendő bejelentési adatai közül számszerűen az első két évre és az utolsó évre vonatkozó adatokat haladja meg, amint az az alábbi részletezésből kitűnik:

A KKK-nak beküldött cédulák mennyisége 1962–1967 között

év	beérkező cédulák száma ²⁹
1962-ben	183 551 db
1963-ban	191 751 db
1964-ben	206 138 db
1965-ben	215 286 db
1966-ban	225 698 db
1967-ben	175 369 db

A számsorra tekintve úgy tűnik, mintha az 1962-től 1966-ig terjedő egyenesvonalú fejlődés ekkor tört volna meg hirtelen, és következett volna be viszonylag nagyarányú visszaesés. (A számsor alakulását minden bizonnyal nagymértékben befolyásolta az a körülmény, hogy a hatvanas évek derekán számos könyvtár rekatalogizálta állománya egy részét, ami az átlagszint fölé emelte bejelentéseinek számát. Példaként csak a Budapesti Műszaki Egyetem által bejelentett 21 000-es állományú különgyűjtemény rekatalogizálására utalunk, ami egymagában közel 10%-kal emelte meg az 1966. évi bejelentések számát.)

Ha azonban a jelentő könyvtárak számának, a jelentések rendszerességének alakulását vizsgáljuk, nyomban kitűnik, hogy a beérkező cédulák számának 1966-ig tartó emelkedése mögött, ellentétes tendenciák már korábban is meghúzódtak.

*A jelentő könyvtárak száma a vizsgált időszakban:*³⁰

	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Budapest:	118	119	118	109	103	106
Vidék:	78	84	74	68	58	64
Összesen:	196	203	192	177	161	170

Összeállításunk világossá teszi, hogy a beérkező cédulák számának alakulása koránt sincs egyenes arányban a jelentő könyvtárak számának alakulásával. Amíg a bejelentett cédulák száma 1962-től 1966-ig egyenesvonalúan növekedett, és az 1966-ban elért csúcsponthoz mérten csak 1967-ben esett vissza, addig a jelentő könyvtárak száma csupán 1963-ig növekedett, attól kezdve 1966-ig fokozatosan csökkent, és az éppen 1966-ban elért mélypontról 1967-ben kezdett némi növekedést mutatni.

A jelentő könyvtárak számának alakulását az alábbiak figyelembevételével értékelhetjük. A KKK működésének első két évtizedéhez mérten a fejlődés óriási, hiszen a jelentő könyvtárak átlagos száma a hatvanas évekre nyolc-kilencszerezésre

emelkedett. Nem mondhatjuk rossznak a magyarországi átlagszint alakulását, a hatvanas évek első feléből származó külföldi adatokkal egybevetve sem. A hatvanas évek első felében a Library of Congress keretében működő központi katalógusnak közvetlenül alig több mint 300 könyvtár jelentett az USA és Kanada területéről. A nyomtatásban megjelenő központi katalógus azonban 735 USA-beli és 94 kanadai könyvtár anyagát dolgozza fel. A lelőhelyek több mint felének anyagához tehát nem közvetlen bejelentés útján jut a National Union Catalog.³¹ A Szovjetunió központi katalógusának, amely a Lenin Könyvtár keretében működik, az adott időszakban 426 könyvtár jelentett közvetlenül.³² A franciaországi központi katalógus a hatvanas évek első felében 315 könyvtártól kapott bejelentéseket.³³ A svájci központi katalógus pedig 1964-es adat szerint 267 jelentő könyvtárat tartott nyilván.³⁴

A jelentő könyvtárak számát, a hazai tudományos és szakkönyvtárak együttes számához viszonyítva, a helyzetet mégsem tarthatjuk kielégítőnek. Alábbi táblázatunk az 1965-ben a Művelődésügyi Minisztérium által nyilvántartott tudományos és szakkönyvtárak adatait veti egybe a KKK-nak 1965-ben jelentő könyvtárak adataival, a könyvtárak jellege szerinti csoportosításban:

A KKK-nak jelentő könyvtárak száma, a nyilvántartott tudományos és szakkönyvtárak számához viszonyítva 1965-ben³⁵

A könyvtárak jellege	A nyilvántartott könyvtárak száma összesen	A KKK-nak jelentő könyvtárak száma	A KKK-nak jelentő könyvtárak, a nyilvántartott könyvtárak számához viszonyítva
Nemzeti könyvtár*	1	1	100 %
Általános gyűjtőkörű, országos jellegű könyvtár	5	5	100 %
Országos jellegű tudományos szakkönyvtár	10	9	90 %
Felsőoktatási intézmények központi könyvtára**	53	17	32,1%
Országos jellegű intézmény könyvtára	26	21	80,8%
Kutató és tervező intézeti könyvtár	134	43	32%
Vállalati, üzemi, ill. egyéb intézmény könyvtára	762	81	10,6%
Összesen:	991	177	17,9%

* Az Országos Széchényi Könyvtár 3 műemlék könyvtárát külön nem számítva.

** Tekintettel arra, hogy a felsőoktatási intézmények egy része nem külföldi jelentéseiben a tanszéki, intézeti, ill. klinikai könyvtárak anyagát, így az egységes eljárás érdekében ez utóbbiakat (számuk 630) nem szerepeltetjük.

A tudományos és szakkönyvtárak alig több mint egyhatoda jelentett tehát a KKK-nak a vonatkozó évben. Az összkép pozitívuma, hogy az „országos jellegű”-ként nyilvántartott tudományos és szakkönyvtárak túlnyomó része jelentett, ugyanakkor nem tekinthetjük kielégítőnek, hogy a felsőoktatási intézmények (elsősorban a főiskolák), valamint a kutató és tervező intézetek könyvtárainak csupán egyharmada. Indokolt lenne kedvezőbb arány kialakítása a vállalatok, üzemek és egyéb intézmények csoportjainál is.

Érdemes figyelemmel kísérni a jelentési alkalmak számának alakulását is. A jelentési alkalmak száma — a jelentések rendszerességének legfőbb mutatója — a vizsgált években a következőképpen alakult:

A jelentő könyvtárak száma (I) és a jelentési alkalmak össz-száma (II) a vizsgált időszakban

év	1962		1963		1964		1965		1966		1967	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.
Budapest	118	650	119	644	118	537	109	536	103	515	106	471
Vidék	78	260	84	336	74	228	68	227	58	196	64	159
Összesen	196	910	203	980	192	765	177	763	161	711	170	630

A jelentési alkalmak számszerű adatai (II.) azt jelzik, hogy a jelentő könyvtárak számának (I.) kedvezőtlen alakulásánál is nagyobb mértékben csökkent a jelentési alkalmak száma, azaz ritkultak a bejelentések, ami a mennyiségi vonatkozásokhoz egy kedvezőtlen minőségi tényezőt is társít, azt ti., hogy a KKK funkciójának ellátása szempontjából oly fontos kurrencia feltételei is romlanak. Ennek a fontos mozzanatnak az elemzése érdekében részletes vizsgálatokat végeztünk. Túloldali táblázatos összeállításunk a rendszeresen, ill. rendszertelenül jelentő könyvtárak számszerű arányát mutatja be.

Táblázatunk tanúsítja, hogy a jelentő könyvtárak a rendszeresség tekintetében meglehetősen ingadozást mutattak az elmúlt hat év során.

A bejelentések gyakoriságát időperiódus szerinti csoportosításban hat éves átlagban, de az előbbi táblázathoz mérten differenciáltabban vizsgálva, az alábbi eredményekhez jutottunk:

A jelentő könyvtárak száma a jelentések időperiódus szerinti csoportosításában az 1962—1967-es években

Jelentési periódus	Budapesti könyvtár	Vidéki könyvtár	Könyvtárak összesen
1— 5 hetenként	10	—	10
6— 10 hetenként	23	12	40
11— 20 hetenként	34	22	56
21— 52 hetenként	40	29	69
53—104 hetenként	28	25	53
105—312 hetenként	49	47	96

A rendszeresen ill. rendszertelenül** jelentő könyvtárak számszerű aránya*

Év	Budapesti könyvtárak			Vidéki könyvtárak			Jelentő könyvtárak összesen		
	Rendszeresen jelent	Rendszertelenül jelent	Összesen	Rendszeresen jelent	Rendszertelenül jelent	Összesen	Rendszeresen jelent	Rendszertelenül jelent	Összesen
1962	70	48	118	39	39	78	109	87	196
1963	66	53	119	48	36	84	114	89	203
1964	60	58	118	41	33	74	101	91	192
1965	74	35	109	36	32	68	110	67	177
1966	62	41	103	35	23	58	97	64	161
1967	59	47	106	23	41	64	82	88	170

* Rendszeresen, azaz évente legalább háromszor jelent.

** Rendszertelenül, azaz évente háromnál kevesebbszer jelent

A Művelődésügyi Minisztérium 1961. máj. 19-i körlevelében³⁶ kívánatosnak mondotta, hogy a könyvtárak „... a gyarapodási jegyzékek kurrenciája s a tájékoztatás sürgőssége miatt ne havonta, hanem hetente (esetleg kéthetente) tegyék meg bejelentéseiket a központi katalógusnak.” Amint táblázatos összeállításunk mutatja, mindössze tíz könyvtár érte el a havi legalább egyszeri bejelentési átlagot. (Közülik öt könyvtár tesz eleget a miniszteri körlevélben jelzett hetenkénti jelentés kívánalmának.) Ugyanakkor táblázatunk 53 olyan könyvtárat jelez, amely évente egyszer, ill. egy évnél ritkábban, és 96-ot, amely legfeljebb kétévénként egyszer, ill. annál is ritkábban, esetleg a vizsgált hat esztendő alatt mindössze egyszer jelentett.

Külön figyelmet érdemel az a körülmény, hogy mind a jelentő könyvtárak lemorzsolódását, mind a jelentések ritkulását vizsgálva kitűnik: a kapcsolat a vidéki jelentő könyvtárakkal kedvezőtlenebbül alakul, mint a budapestiekkel.

Ha számításba vesszük, hogy néhány esetben könyvtárak megszűnése, ill. egybeolvadása következett be, az összkép akkor is állásfoglalásra készíthető, és új intézkedéseket sürget.

A KKK arra irányuló törekvése, hogy a jelentések rendszerességét biztosítsa, csak részleges sikerrel járt. A felkért könyvtárak egy része ui. a felhívásnak csak időszakosan tett eleget, sőt nem egy, a szűkreszabott személyi keretre, illetve szakképzett munkaerő hiányára hivatkozva egyenesen elhárította azt.

A KKK időről időre jelzi a külföldi könyvek Országos Gyarapodási Jegyzéke szerkesztőségének, melyek a jelentéssel elmaradó könyvtárak, hogy így legalább az általuk beszerzett devizás könyvanyag központi feldolgozását az Állami Könyvtarjesztő Vállalatnál (ÁKV) biztosítani lehessen.³⁷ Ez bizonyos mértékig lehetővé teszi a hiányok pótlását, de korántsem teljesen. Egyfelől nincs mód az egyéb úton vásárolt, ill. ajándékként, vagy csere révén beszerzett, továbbá a re-katalogizált könyvek címanyagának megszerzésére, másfelől éppen a rendszertelenül jelentő könyvtárak lemorzsolódása esetén, tetemes kiesésre kerülhet sor, hiszen — mire a KKK megállapítja a jelentés elmaradását —, az illető könyvtárnak már esetleg egy egész évi devizás könyvanyaga is átfuthatott az ÁKV-én, a visszamenőleges feldolgozás minden lehetősége nélkül.

A KKK alapvető funkciójának ellátása, a fentiekben jelzett mértékben emelkedő információs igény kellő szintű kielégítése — nem kevés tekintettel az országos információs rendszer kiépülése kapcsán előreláthatólag még fokozódó követelményekre — a jelentkező problémák sürgős megoldásának napirendre tűzését kívánja.

A megoldást olyan miniszteri rendelet kibocsátásában látjuk, amely a folyóirat bejelentési kötelezettséghez hasonlóan, intézkedne a könyvbejelentés tekintetében is. A rendeleti szabályozás akkor lenne reális, ha a bejelentésre kötelezett könyvtárak körét azokra a tudományos és szakkönyvtárakra korlátozná, amelyeknek feltételei lehetővé teszik a beszerzett könyvanyag szakszerű feldolgozását és tartós könyvtári megőrzését.

Tekintettel arra, hogy a szóbanforgó intézmények egy része feltehetően örömmel mentesítené magát a bejelentési kötelezettség alól, a bejelentésre kötelezendő könyvtárak körének megállapítása módszeres előkészítést és intézményes szabályozást kíván. Ilyen szabályozás révén remélhető, hogy stabilizálódik a jelentő könyvtárak köre, csökken az átfutási idő, és a növekvő állományú KKK mind hatékonyabban tud eleget tenni tájékoztató funkciójának.

1. Az európai központi katalógusok megszervezésének időpontja — nem számítva sem a berlini „Gesamtkatalog”-ot, mely megszűnt, sem a Frankfurt am Mainban levő „Sammelkatalog”-ot, mely nem folytatódott — az alábbiak szerint alakult: holland (Hága) 1921; svájci (Bern) 1927; angol (London) 1931; spanyol (Madrid) 1942. A második világháború után, gyors fejlődés következett be, 1947—1956 között 20 új központi katalógust hoztak létre, 1961-re pedig 18 európai országban már összesen 89 központi katalógus működött. Ld. Brummel, Leendert: *Union Catalogues: problems of international cooperation. — National Libraries: Their problems and prospects.* ... Paris, 1960. 83—88. l. Brummel, Leendert — Egger, Eugen: *Guide des catalogues collectifs et du prêt international.* ... La Haye, 1961. 18—54. l. Reichmann, Felix: *The Catalog in European Libraries. = Library Catalogs Changing Dimensions.* ... Chicago — London, (1964). 49—53. l.
2. Pasteiner Iván: *Jelentés az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ I. (1923.) évi működéséről.* = *Magy. Könyvszle.* 31. köt. 1924. 123. l. Ua. *Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. = A magyar tudománypolitika alapvetése.* Szerk. Magyary Zoltán. Bp. 1927. 345. l. Vö. Sz. Németh Mária: *A központi Katalógus jelenlegi feladatai külföldön és Magyarországon.* Bp. 1961. 81—82. l.
3. Pasteiner Iván: *Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ.* Im. 347. l.
4. Itt jegyezzük meg, hogy a Gyűjteményegyetem keretébe tizenegy könyvtár tartozott, de közülük a „Vallás és közoktatásügyi minisztérium országos tanügyi és pedagógiai könyvtára” nem szerepelt a jelentő könyvtárak sorában. Pasteiner Iván: *Jelentés...* im. 123, 129. l. Ua. Előszó. = *A magyar közkönyvtárak gyarapodásának központi címjegyzéke.* Kiadja az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. I. évf. 1926. Bp. (1928). III—V. l. Ua.: *Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ.* Im. 348—349. l. Hóman Bálint — Székfű Gyula: *Múzeumok, könyvtárak, levéltárak.* = *A magyar tudománypolitika alapvetése.* Szerk. Magyary Zoltán. Bp. 1927. 340—341. l.
5. A jelenleg is külön katalógusként kezelt, 1924—1944 között bejelentett művek lezárt sorozatának mennyiségi adatait az 1963-as felmérés alapján közöljük.
6. *A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai.* Bp. 1928. 46. l. (OKBK. C. sorozat. I. sz.)
7. Pasteiner Iván: Előszó. Im. III—V. l. Ua.: *Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ.* Im. 348. l.
8. *A magyar könyvtárak gyarapodásának központi címjegyzéke.* Kiadja az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. I. évf. 1926 — 2. évf. 1927. Bp. 1928—1930. 3570, 1490. l. Vö. Sz. Németh Mária im. 83. l. Haraszthy Gyula: *Az országos gyarapodási jegyzékek külföldön és Magyarországon.* = *Az OSZK Évkönyve 1961—1962.* Bp. 1963. 144—145. l.
9. A felszabadulás után, a folyóiratokra vonatkozó bejelentésekről már külön nyilvántartást vezettek, melyet első ízben 1950-ben adtak közre nyomtatásban. L. *Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzéke.* 1945—1948. Bp. 1950. 128. l.
10. Sz. Németh Mária im. 84—85. l. Kőhalmi Béla: *A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban.* 1945—1965. Bp. 1967. 52. l.
11. A Központi Címjegyzék újjászervezése az Országos Könyvtári Központ (OKK) nyilvántartási osztályának keretében történt. Vö. Zalai Zoltán: *Az OKK és a magyar könyvtárügy fejlődése.* Bp. 1951. 2, 7—8. l.
12. Ld. *A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai.* Bp. 1950. 31—32. l.
13. Ld. Balla Miklósné 1953. jan. 5-i jelentését. (Gépirat a Könyvek Központi Katalógusa iratanyagában.)
14. Noha ez az elnevezés csak 1959-ben váltotta fel az addig használatos Központi Címjegyzék megnevezést, az egységesség kedvéért az 1952 utáni egész periódus vonatkozásában ezt a nevet használjuk.
15. Vö. Balla Miklósné 1955. aug. 25-i előterjesztésével. (Gépirat a Könyvek Központi Katalógusa iratanyagában.) V. Waldapfel Eszter: *Az Országos Széchényi Könyvtár a felszabadulás óta.* = *Az OSZK Évkönyve.* 1957. Bp. 1958. 18, 26, 27. l. *Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója.* = *Az OSZK Évkönyve 1958.* Bp. 1959. 39—40. l. *Az Országos Széchényi Könyvtár 1959. évi beszámolója.* = *Az OSZK Évkönyve 1959.* Bp. 1961. 48. l.
16. Sz. Németh Mária im 87. l.
17. Sz. Németh Mária: *A központi katalógusok problémái az Országos Széchényi Könyvtárban.* [Bp. 1959]. 1—4. l. (Az OSZK Kollégiuma számára készült összeállítás).

18. Sz. Németh Mária: *A központi katalógusok helyzete és problémái Magyarországon*. Bp. 1960.
14. l. Haraszthy Gyula: *A devizaigényes külföldi könyveszerzés elemzésének néhány tanulsága*. *Magy. Könyvszle.* 77. évf. 1961. 1. sz. 91–99. l.
19. Ld. a Művelődésiügyi Minisztérium Könyvtárosztályának 78090/1961. sz. sokszorosított körlevelét.
20. Itt jegyezzük meg, hogy a jelentő könyvtárak számának megállapításakor — itt és a továbbiak során is — az egyetemi könyvtári hálózatokat egységként szerepeltettük, azaz nem vesszük külön számba a tanszéki, intézeti, klinikai könyvtárakat.
21. Adataink az 1968. jan 1-i állapotnak felelnek meg.
22. Az 1952 után Magyarországon megjelent kiadványok céduláinak kiiktatása, valamint az azonos művek egybeeső céduláinak kiesése az összeosztás kapcsán, magyarázza, hogy az összalomány számszerűen csak kevésbé több az 1960-as adatok alapján, a vonatkozó irodalomban feltüntetetténél. Vö., Sz. Németh Mária: *A központi katalógus jelenlegi feladatai* ... *im.* 93. l. Kóhalmi Béla *im.* 55. l.
23. Ez a mennyiség közvetlenül nem vehető össze az 1962 előtti időszak rendelkezésre álló adataival, tekintettel arra, hogy azokban az 1952 utáni Magyarországon kiadott művekre vonatkozó cédulamennyiség is benne foglaltatott még.
24. A hiányzó melléklapok és utalók pótlásának ez a módja a szükséges mennyiségnek számításaink szerint csak 34%-át fedezi. A melléklapok és utalók pótlandó további mennyisége új cédulák készítését igényelné. Ez a mennyiség mintegy évi 6900 cédulát jelent.
25. A cédulagyapodás fentiekben jelzett évi átlaga természetesen nem azonos a KKK által nyilvántartott művek számának évi gyapodási átlagával. Az évi 107 111 db cédulából a művek gyapodását jelző főlapok száma 87 306 db, azaz a tényleges cédulagyapodás 81,51%-a, míg 16,25% a melléklapokra, 2,24% pedig az utalókra esik. Adataink a vizsgált hat év kurrens anyagára épülnek.
26. Vö. Haraszthy Gyula: *Az országos gyapodási jegyzékek* ... *im.* 138, 143. l.
27. Összeállításunk alapjául az Országos Széchényi Könyvtár sokszorosítva kiadott vonatkozó évi jelentéseinek, ill. évi beszámolóinak adatai szolgáltak. A hiányzó adatokat a KKK iratanyagában fellelhető munkabeszámolóik gépielt jelentéseiből pótoltuk.
28. Az 1967 során végzett elemzés adatai alapján a KKK a pozitív válaszoknak mintegy 6%-át a kérések bibliográfiai hiányosságai folytán, csak melléklap alapján tudta megadni. A tájékoztatások téma, nyelv, kiadási év szerinti elemzésének részleteire ld. *Karácsonyi Rózsa: A Könyvek Központi Katalógusának hatékonysága 1964-ben.* = *Az OSZK Évkönyve. 1965–1966.* Bp. 1967. 77–92. l.
29. A beérkező cédulák száma az 1952 után Magyarországon kiadott művek nélkül értendő. Ugyanakkor a mintegy 650 intézmény devizás könyveszerzéseiről központi feldolgozás útján készített kb. 6000 címléírást magában foglalja.
30. A jelentések elmaradása számításaink szerint évi átlagban csak az esetek 2%-ában esett egybe az illető könyvtár megszűnésével, ill. átszervezésével. Számsoraink ennek tekintetbe vételével értékelendők.
31. *The National Union Catalog*. ... 1958–1962. Vol. 1. Compil.: Washington, Library of Congress. Ann Arbor, Mich. 1963. passim. Vö. Mangla, Pramod B.: *The National Union Catalogue of the United States*. = *Indian Librarian*. 17. vol. 1963. 4. no. 215, 217. l. *Annual Report of the Librarian of Congress for the Fiscal Year ending June 30, 1965*. Washington, 1966. 38. l.
32. *Voszkreszenszkaja, N. Sz.: Szvodnij katalog inosztrannoj literaturü bibliotek SZSZSZR.* = *Szovetszkaja Bibliogr.* 73. god. 1962. 3. no. 74–[80]. l.
33. *Semonsous, Ginette: Le Catalogue collectif des ouvrages étrangers. 1952–1962.* = *B. Bibl. de France*. 8. année 1963. 2. no. 79. l.
34. *Verzeichnis der dem Schweizerischen Gesamtkatalog angeschlossenen Bibliotheken*. ... Bern, 1964. Schweizerische Landesbibliothek. 3–11. l.
35. Vö. *Statistikai tájékoztató 1965. Népművelés. Tudományos és szakkönyvtárak*. [Kiad. a] Művelődésiügyi Minisztérium Tervfőosztály Statisztikai Osztálya. [Bp. 1966]. [Soksz.] IV–5. l. *Kovács Máté: A magyar könyvtárak országos rendszere.* = *Könyvtári Minerva*. (Szerk. Faragó Lászlóné). 1. köt. Bp. 1965. Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ. XVI. l. Kóhalmi Béla *im.* 229. l.
36. Ld. a Művelődésiügyi Minisztérium Könyvtárosztályának 78090/1961. sz. sokszorosított körlevelét.
37. Vö. Haraszthy Gyula: *Az országos gyapodási jegyzékek* ... *i. m.* 143, 148. l.

Übersicht über den Zettelbestand und die Zahl der meldenden Bibliotheken des Zentralkataloges für Monographien

J. SZABAD

In den ersten zwei Jahrzehnten seines Bestehens registrierte der von der Széchényi-Nationalbibliothek geführte Zentralkatalog für Monographien, der im Jahre 1924 als einer der ersten in Europa begründet wurde, die Titelmeldungen aus 20 allgemeinen Bibliotheken. Der Zettelbestand des Kataloges wuchs bis zum Jahre 1944 auf 536 500 an. Von 1944 bis 1949 ruhte die Bearbeitung des Zentralkataloges. Als Ergebnis seiner Neuorganisierung erhöhte sich die Zahl der meldenden Bibliotheken um 1960 fast um das neunfache und der Zettelbestand wuchs nahezu um das fünffache auf 2 613 000 Stück an. Die Zahl der jährlichen Meldungen liegt annähernd bei 200 Tausend, davon gehen jedoch im Laufe der Bearbeitung durch Zusammenfassung und Aussortierung tatsächlich jährlich nur 53,65%, d. h. ungefähr 107 Tausend Zettel in den Bestand des Zentralkataloges für Monographien ein. Aufgrund des ständig anwachsenden Materials gab der Zentralkatalog für Monographien in den letzten sechs Jahren jährlich durchschnittlich 10 388 direkte Informationen und 82 810 Titelaufnahmen konnten der Redaktion des Zentralen Erwerbungskataloges für ausländische Monographien (*Külföldi Könyvek Országos Gyarapodási Jegyzéke*) zugeleitet werden.

Die Studie weist gleichzeitig daraufhin, dass im Gegensatz zu dem positiven Gesamtbild auch nicht zu unterschätzende Probleme auftauchen. Im Jahre 1965 beteiligten sich nur 17,9% der registrierten ungarischen wissenschaftlichen und Fachbibliotheken an den Titelmeldungen für den Zentralkatalog-Monographien, und obwohl die überwiegende Mehrheit der wichtigsten Bibliotheken Titelmeldungen gab, ist das Verhältnis besonders im Hinblick auf die Bibliotheken der Hochschulen und Forschungsinstitute nicht zufriedenstellend. Daneben zeigt sich auch bei den meldenden Bibliotheken eine gewisse Labilität, vor allem in der Kontinuität der Meldungen. Die als Mindestmass einmal im Monat geforderte Titelmeldung erfüllen nur insgesamt zehn der beteiligten Bibliotheken. Aus der Studie ergibt sich, besonders in Hinsicht auf die Gewährleistung der grundlegenden Informationsfunktion und die Sicherung der erforderlichen Kontinuität des Zentralkataloges für Monographien, die Notwendigkeit, eine Verordnung zur Regelung dieser Frage zu erarbeiten und es wäre real, den Kreis der zur Titelmeldung verpflichteten Bibliotheken auf die wissenschaftlichen und Fachbibliotheken zu beschränken, die die Möglichkeit haben, ihre neuerworbenen Buchbestände fachgemäss einzuarbeiten und bibliothekarisch zu verwalten.